

ย้อนอดีต.. พระราชวังพระนครปฐม

อรุณศักดิ์ กังมณี

ปฐมเหตุแห่งการสร้างพระราชวังพระนครปฐม

"พระราชวังพระนครปฐม" หรือ *วังปฐมนคร* (เอกสารบางเล่ม เรียกว่า *วังพระปฐมเจดีย์ ก็มี*) ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกขององค์พระปฐมเจดีย์ ติดกับคลองเจดีย์บูชา บริเวณซึ่งในปัจจุบันเป็นอาคารเทศบาลนครปฐม พระราชวังแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ (ยังไม่สามารถสอบค้นถึงช่วง พ.ศ. ที่ก่อสร้างได้แน่ชัด อย่างไรก็ตาม ในหนังสือสมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ของคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ระบุว่า พระราชวังพระนครปฐมสร้างเมื่อพ.ศ. ๒๔๐๓) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ประทับเวลาเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระปฐมเจดีย์ ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในหนังสือ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๕ เรื่องสถานที่ แลวัดฤๅ ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๔ พระนิพนธ์ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งให้รายละเอียดของการสร้างพระราชวังพระนครปฐมไว้ว่า

தாகจะกล่าวถึง "พระราชวัง" ที่อยู่ในเขตจังหวัดนครปฐมแล้ว ผู้คนส่วนใหญ่คงนึกถึงพระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งเป็นพระราชวังที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่คงมีน้อยคนที่จะรู้ว่า นอกจากพระราชวังสนามจันทร์แล้ว แต่เดิมในเขตจังหวัดนครปฐมยังเคยมีพระราชวังอีกแห่งหนึ่ง ชื่อว่า "พระราชวังพระนครปฐม" แต่พระราชวังดังกล่าวถูกรื้อถอนไปจนหมดสิ้นแล้ว สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่จึงมีเพียงภาพถ่าย และข้อมูลที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์อยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น สำหรับข้อเขียนชิ้นนี้ ขอแนะนำเรื่องของพระราชวังพระนครปฐมเท่าที่สามารถสอบค้นได้ เพื่อให้ผู้อ่านรุ่นหลังได้รับทราบถึงเรื่องราวของพระราชวังแห่งนี้บ้างตามสมควร

ภาพถ่ายทางอากาศขององค์พระปฐมเจดีย์
ของ Williams Hunt
ถ่ายเมื่อราวปี พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๙

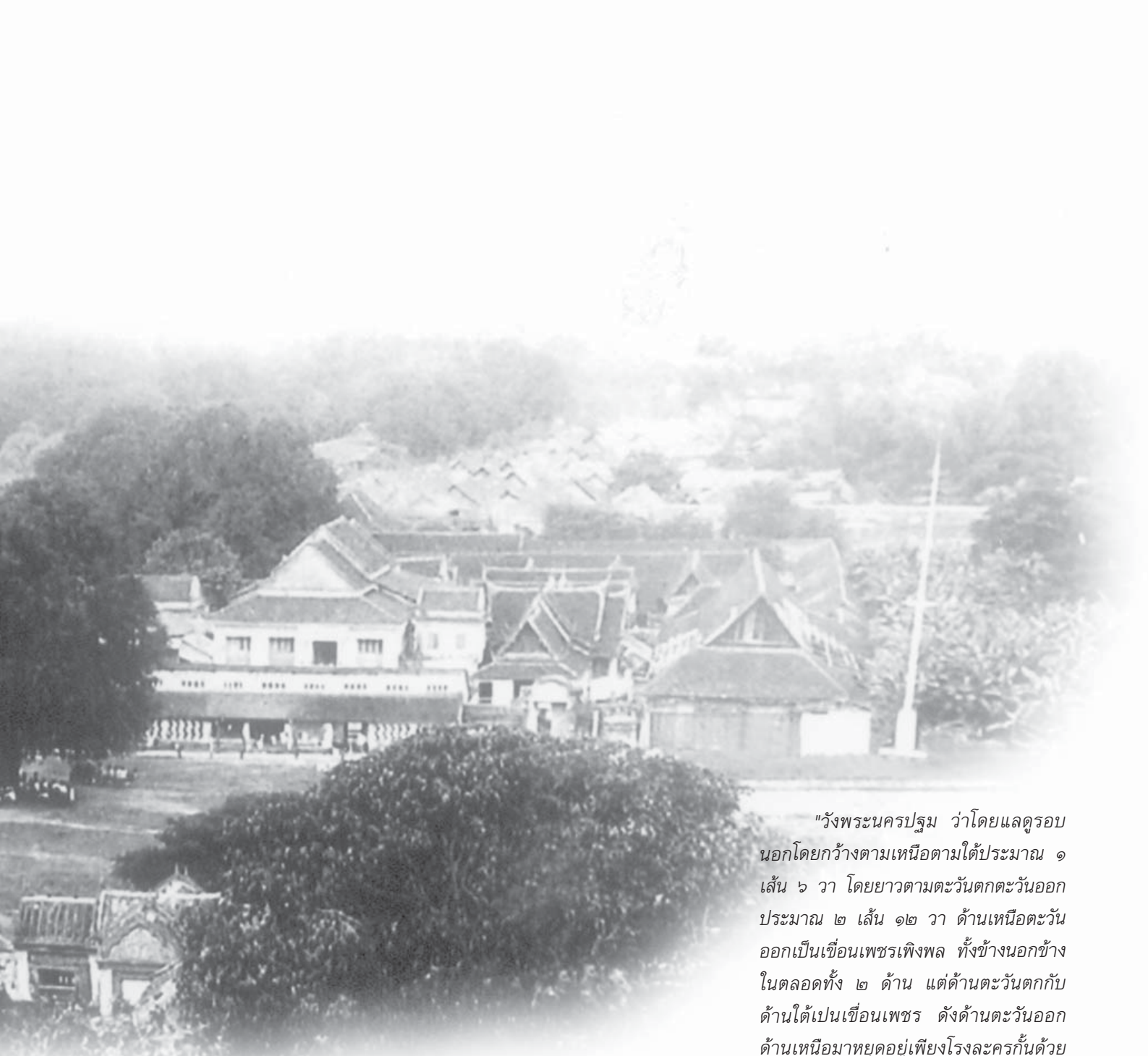
"เมื่อทรงบูรณปฏิสังขรณ์ พระปฐมเจดีย์นั้น โปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นแม่กอง กรมขุนราชสีหวิกรมเป็นนายช่างสร้างพระราชวังขึ้นข้างด้านตะวันออก พระปฐมเจดีย์แห่ง ๑ สำหรับเป็นที่ประทับเวลาเสด็จออกไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ เหมือนอย่างพระราชวังซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่า ทรงสร้างที่พระพุทธรบาท ฉะนั้นพระราชทานนามว่า "พระนครปฐม" มีพระที่นั่งเบญจสิม ๒ ชั้น ที่ประทับหลังใหญ่องค์ ๑ หลังเล็ก ๒ องค์ มีท้องพระโรงแลพลับพลา กับโรงละคร ทั้งตำหนักเรือนจันทร์ ฝ่ายใน ก่อกำแพงมีเพิงพลรอบเขตพระราชวังข้างภายนอกพระราชวังมีโรงม้า โรงช้าง แลมีตึกที่ประทับสำหรับเจ้านายและที่ข้าราชการผู้ใหญ่อยู่ ปลูกรายตามฝั่งคลองเจดีย์บูชาอีกหลายหลัง การที่สร้างสำเร็จได้เสด็จไปประทับแต่ในรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อก่อสร้างทางรถไฟ ก็ได้เสด็จไปประทับหลายครั้ง"

ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ซึ่งเขียนโดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ที่ให้รายละเอียดไว้ว่า

"ทรงโปรดให้สร้าง พระราชวังที่ประทับไว้คู่กับวัดชื่อว่า "วังปฐมนคร" เพราะเหตุด้วยที่เมืองนั้น แต่โบราณเป็นเมืองหลวงของชาวสยามแต่เดิมมีชื่อว่า เมืองนครชัยศิริ สังเกตได้ที่พระเจดีย์ใหญ่ยังปรากฏอยู่ในป่าเป็นหลายตำบล แลที่วัดสังเกตได้ ติดเนื่องกันไปไม่ขาดระยะ ยิ่งกว่ากรุงเก่า ที่วังเดิมนั้นอยู่ข้างตะวันตก พระปฐมเจดีย์ห่างประมาณ ๓๐ เส้น มีฐานปราสาทแลท้องพระโรง โบสถ์พราหมณ์ สระน้ำ กำแพงชั้นใน ชั้นนอก ก็ยังปรากฏอยู่บ้าง แต่เดี๋ยวนี้ พวกจีนไปตั้งทำไร่ รือหลายที่สำเสียดอันมาก"

พระราชวังพระนครปฐม ใช้เป็นที่ประทับของรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ เมื่อเสด็จมานมัสการพระปฐมเจดีย์หลายครั้ง ดังตัวอย่างเช่น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ (สมัยรัชกาลที่ ๕) ปรากฏความในราชกิจจานุเบกษา ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔๓ จศ. ๑๒๓๙ มีความว่า

"เสด็จทางชลมารคขึ้นน้ำไปเข้าคลองบางกอกน้อยไปทางคลองมหาสวัสดิ์ เสด็จตามลำน้ำเมืองนครไชยศรีประทับแรมอยู่ปากคลองเจดีย์บูชา รุ่งขึ้น ณ วันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้นสิบห้าค่ำ เสด็จทางชลมารคในลำคลองเจดีย์บูชา ประทับวังพระประมณเจดีย์"

ภาพถ่ายเก่า "พระราชวังพระนครปฐม"
(ไม่ทราบปีที่ถ่ายภาพ)

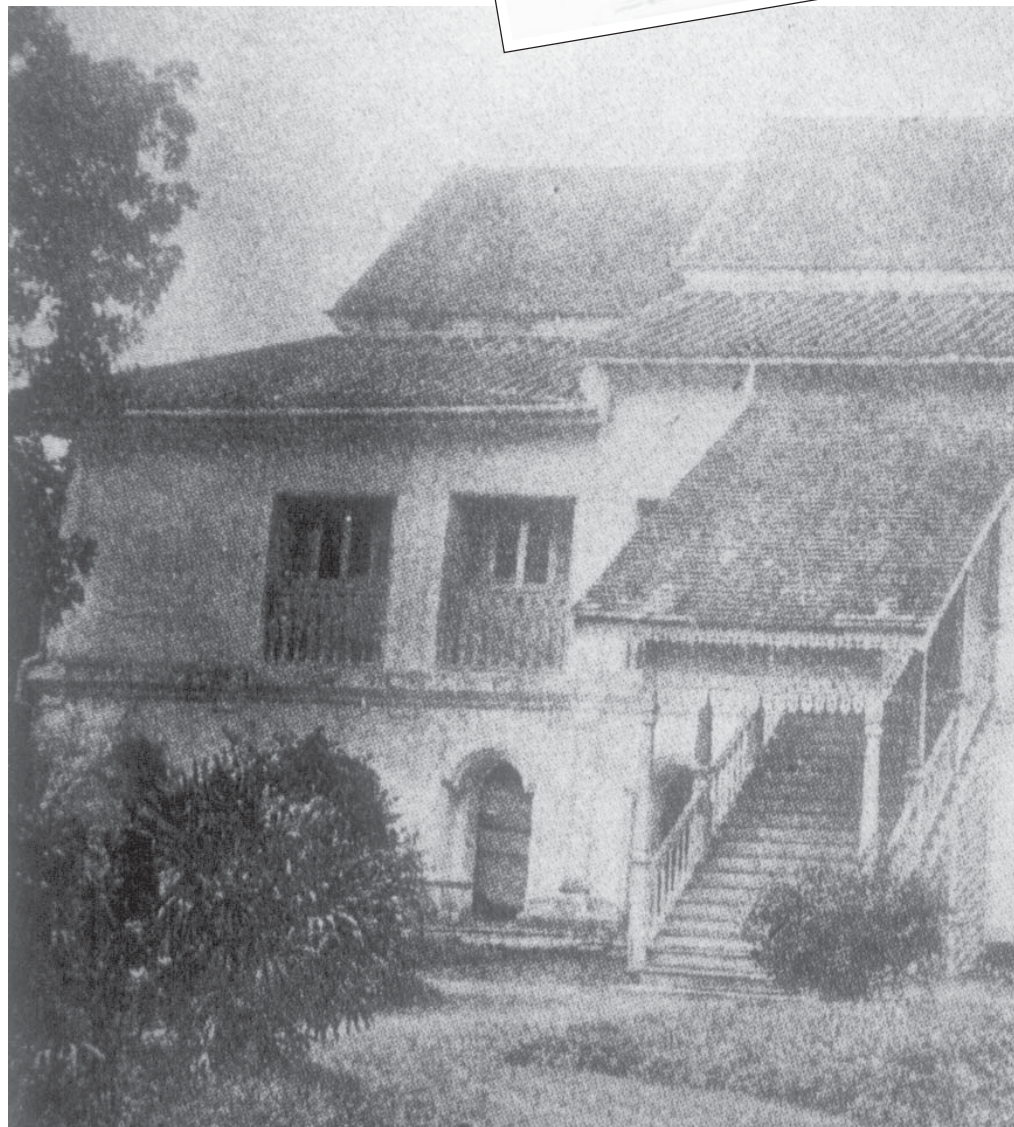
เล่าความก่อน..ย้อนความหลัง

การก่อสร้างพระราชวังพระนครปฐม นั้น ใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็น ค่าก่อสร้าง โดยมีลักษณะเป็นอาคารสถาปัตยกรรมฝรั่งปนจีน สำหรับรายละเอียดของสิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนสภาพของ พระราชวังเมื่อครั้งที่ยังไม่ถูกรื้อนั้น สามารถได้จากพระราชนิพนธ์ในพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง "ระยะ ทางเสด็จประพาสไทรโยค" (เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๐) ซึ่งพระองค์ทรงบรรยายสภาพของ พระราชวังพระนครปฐมไว้อย่างละเอียด ความว่า

"วังพระนครปฐม ว่าโดยแลดูรอบ นอกโดยกว้างตามเหนือตามใต้ประมาณ ๑ เส้น ๖ วา โดยยาวตามตะวันตกตะวันออก ประมาณ ๒ เส้น ๑๒ วา ด้านเหนือตะวันออกเป็นเขื่อนเพชรเพิงพล ทั้งข้างนอกข้าง ในตลอดทั้ง ๒ ด้าน แต่ด้านตะวันตกกับ ด้านใต้เป็นเขื่อนเพชร ตั้งด้านตะวันออก ด้านเหนือมาหยุดอยู่เพียงโรงละครกันด้วย เข็ม เพื่อจะได้เปิดให้คนเข้าดูละครได้ ตรง หน้าพลับพลาที่เป็นท้องพระโรงมีประตูริม เกยข้างบรรจบกันกับโรงหน้าโรงละคร ใน วังเขื่อนเพชรที่ว่านี้ ด้านตะวันตกข้างหน้า ข้างใต้เป็นโรงละครมีโรงปั้นหยาสสำหรับคนดู เสมอด้านหุ้มกลองทั้ง ๒ ด้านๆ หลังเป็นที่ แต่งตัว เหนือขึ้นมาเป็นพลับพลาช่อฟ้า ไบระกาจตุรมุขผนังก่ออิฐถือปูน มุขด้าน ตะวันตกเป็นท้องพระโรง มุขตะวันออกเป็น ข้างใน มุขใต้เป็นที่เสด็จออกตรงโรงละคร มุขเหนือเป็นบันไดขึ้นพระที่นั่งข้างด้านต่อ กับมุขนั้น พระที่นั่งตึกทำใหม่ ๗ ห้องเฉลียง รอบ ชื่อ ๓ วาเฉลียง ๕ คอก เตี้ยวชั้นต่ำ สูงประมาณ ๖ คอกคืบหรือ ๗ คอก ชั้นบน

เดี่ยวประมาณ ๓ วา ที่มุมพระที่นั่งด้าน
ตะวันตกชักรอทองพระอักษรไปบรรจบ
พลับพลาชักรอทองพระไปบรรจบกำแพงเขื่อน
เพชรกันเป็นข้างหน้าข้างใน ด้านหุ้มกลอง
พระที่นั่งข้างตะวันออก มีห้องพนักงานสูง
เสมอพื้นพระที่นั่ง เต็มหน้าด้านหุ้มกลองชื่อ
กว้าง ๖ ศอก อีกหลังหนึ่งในพระที่นั่งกัน
เป็นสามห้อง หัวท้ายกันสองห้องตอนกลาง
๓ ห้องๆ ข้างตะวันตก เป็นที่รับแขกคล้ายๆ
ที่กินข้าว ที่นี่ ห้องกลางมีเพ็ญมณีปูนกันอีก
ชั้นหนึ่ง ๒ ห้องเป็นที่นอน ห้องหนึ่งเจาะ
เป็นประตูออกไปเฉลียงด้านเหนือ ห้องข้าง
ตะวันออกเป็นห้องสำหรับออกข้างใน
เฉลียงด้านตะวันออกเป็นห้องอาบน้ำ เวลา
ปิดประตูห้องกลางและประตูเฉลียงด้าน
ตะวันตกเป็นข้างหน้าได้ แต่ทาสในพระที่นั่ง
ทั้งปวงหมดทาด้วยดินเหลืองดินแดง บาน
หน้าต่างประตูทาน้ำมัน มีสิ่งที่เป็นฝีมือช่าง
เรียบร้อยอยู่ คือบันไดและพนักที่ห้องพระโรง
และบันไดขึ้นพระที่นั่ง ลูกทึบใช้ไม้ฝางเป็น
ลวดลายงามดี มีประหลาดอยู่หน่อยหนึ่ง
ถ้าผู้ที่ไม่สังเกตก็看不见 จะเข้าใจว่าเป็น
ลำบากมากในการที่จะทำลายไม้ฝางในไม้ที่พริ้ง
และที่เสามะหวดยกพื้นห้องพระโรง แต่ที่
จริงนั้นใช้ไม้แดงสลักเป็นลายแล้วเอาปูน
น้ำมันฝางทาน้ำมันทับดูเหมือนยังกับฝางด้วย
ไม้ไมกมันเป็นฉลาดทำทีเดียว เพอร์นิเชอร์นี้
ใช้ในพระที่นั่งเป็นอย่างบอมเบ ห้องตะวันตก
มีตู้หนังสือตู้หนึ่ง เก้าอี้บนหนึ่ง อามแชร์ ๒
เก้าอี้เล็ก ๖ โต๊ะข้างฝาหนึ่ง โต๊ะกลาง
หนึ่ง หมดห้องกลางเป็นห้องนอน มีเตียงนอน
สลักอย่างบอมเบเตียงหนึ่ง โต๊ะอย่างบอมเบ
โต๊ะหนึ่ง ที่ล้างหน้าสำหรับหนึ่ง ลับแลหนึ่ง ที่
ในห้องนอน นอกห้องนอนมีตู้ญี่ปุ่นข้างฝาตู้
หนึ่ง ตู้ผ้าตู้หนึ่ง ลับแลกระจกตรงประตูห้อง
ตะวันออกกลับแลหนึ่ง ตรงประตูข้างใต้ขึ้นมา
มีลับแลกระจกตั้งอยู่ที่เฉลียงอีกอันหนึ่ง
ห้องตะวันออกมีเตียงไม้ลายเตียงใหญ่เตียง
หนึ่ง เตียงเล็กเตียงหนึ่ง ทำเรียบร้อยทา
น้ำมันงามเป็นที่สำหรับนอนเล่น มีโต๊ะอย่าง
บอมเบตั้งกลางเก้าอี้เล็ก ๖ ตัว โต๊ะอย่าง
บอมเบติดฝา มีกระจกติดหลังโต๊ะอันหนึ่ง
โต๊ะน้ำชาอย่างบอมเบสองโต๊ะ หมดในห้องนั้น

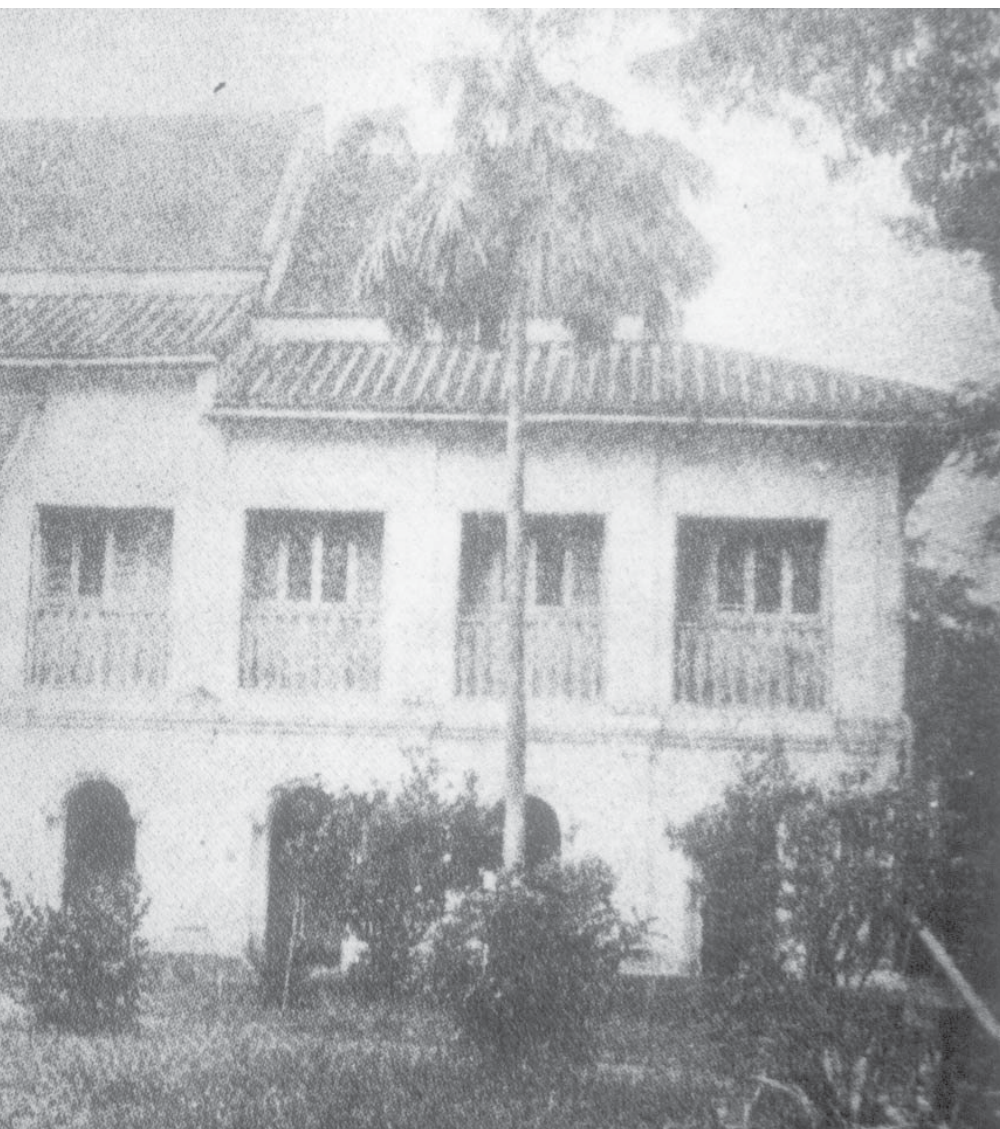
ที่พลับพลา มีลับแลกระจกกลับแลหนึ่ง ใน
บริเวณพระที่นั่งหลังนี้ในเขื่อนเพชรเพิงพล
ด้านตะวันตกกันสกัดเป็นข้างหน้าอีกชั้นหนึ่ง
มีทวารมหาดเล็กเข้ามาอยู่รักษา คุณแพทำ
ครัวที่นั่นด้วย มีอัครจันทร์ลงจากพระที่นั่งนี้
๔ อัครจันทร์ ด้านตะวันตกหนึ่ง ด้านใต้ลง
ไปพลับพลาหนึ่ง ลงพื้นดินสอง เฉลียงด้าน
เหนือและที่นอนลมพัดเย็นสบาย ตรงนั้น
ลงไปเป็นส่วนก่อด้วยอิฐเป็นลายฝรั่งอย่าง
โบราณ เฉลียงด้านตะวันตกแลเห็นพระปฐม
เจดีย์ นั่งดูพระปฐมเจดีย์ได้สบาย เรือนนี้อยู่
พอสมควร ถ้าจะอยู่จริงๆ ก็อยู่ได้ดีกว่ากรุง
เก่ามาก เรือนข้างในมี ๔ ห้อง ๒ หลัง ๕
ห้อง ๔ หลัง ๖ ห้อง ๒ หลัง ๗ ห้องหลัง
หนึ่ง แถว ๑๕ ห้องหลังหนึ่ง มีห้องเครื่อง
๗ ห้อง เฉลียงรอบหลัง ๑ สระมีสระ ๑ แต่
น้ำแห้ง เรือนก็ยังดีกว่าที่กรุงเก่า เป็นหมดที่
ก่อสร้างในวัง นอกวังด้านใต้มีโรงม้า ๒ โรง
โรงทหารปืนใหญ่โรง ๑ โรงรถอีกสกัดด้าน
ตะวันออกมาถึงเขื่อนเพชรโรง ๑"

จากพระราชวัง..สู่ที่ว่าการมณฑลเทศาภิบาลและอาคารเทศบาล

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปฏิรูปการปกครองทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค สำหรับส่วนภูมิภาคได้นำวิธีการควบคุมหัวเมืองแบบใหม่มาใช้ ที่เรียกว่า "การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล" มีการทยอยจัดตั้งมณฑลต่างๆ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ ส่วนมณฑลนครชัยศรีนั้น ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นการรวมเอาเมืองนครชัยศรี เมืองสุพรรณบุรี และเมืองสมุทรสาคร ตั้งขึ้นเป็นมณฑลนครชัยศรี มีที่ตั้งมณฑลอยู่ที่เมืองนครชัยศรี

ตึกพระที่นั่งสองชั้น (พระราชวังพระนครปฐม)

หนังสือวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครปฐม ให้นายละเอียดว่า ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมณฑลนครชัยศรีจากตำบลท่านา ริมแม่น้ำนครชัยศรีมายังอำเภอพระปฐมเจดีย์โดยซ่อมแซมพระราชวังปฐมนคร เพื่อใช้เป็นที่ตั้งของมณฑล

มูลเหตุของการนำพระราชวังพระนครปฐมมาใช้เป็นที่ว่าการมณฑลเทศาภิบาลนั้น เนื่องจากสภาพของพระราชวังในขณะนั้นมีสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมมาก อาคารที่ยังพอ

ใช้งานได้ มีเพียงพระที่นั่งสองชั้นเพียงหลังเดียว ดังที่ปรากฏในพระนิพนธ์เรื่อง "เอกสารการตรวจราชการเมืองนครไชยศรี" ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เดือนสิงหาคม รศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) พระองค์ทรงบรรยายสภาพของพระราชวังพระนครปฐม ไว้ว่า

"นอกจากที่ว่าการอำเภอเมืองไปเข้าคลองเจดีย์บูชา ถึงพระปฐมเจดีย์ เวลาบ่าย ๒ โมง ขึ้นพักอยู่ที่พระราชวัง วังนี้ชำรุดทรุดโทรมมากทั้งวังแลบริเวณคงใช้ได้แต่พระที่นั่ง ๒ ชั้นหลังหนึ่ง กับเพิงพลด้านตะวันตกแลด้านเหนือ พระที่นั่งแลตำหนักรักษา นอกจากนี้เสาชาดเซชว่นราวรานจนจะพังหมดทุกหลังไม่มีเว้น ถ้าจะซ่อมแซม จะต้องรื้อลงทำใหม่ทั้งนั้น พิเคราะห์ดูเห็นว่า วังนี้โดยหากว่าจะกล้างทุนซ่อมแซมขึ้นใหม่ ก็หาประโยชน์อันใดมิได้ ด้วยเป็นที่คับแคบ ชุกชิกโดยจะประทับก็ไม่เป็นที่ทรงพระราชสำราญได้ ที่วังนี้ ควรรื้อพระที่นั่งแลตำหนักบันดาที่ชำรุดหักพังออกให้หมด แลปลูกสร้างเพิ่มเติมขึ้นเล็กน้อย ทำเป็นที่ว่าการมณฑลนครไชยศรีเป็นดีกว่าใช้เป็นอย่างอื่น ถ้าหากว่าเสด็จพระราชดำเนินประพาศพระปฐมเจดีย์ในภายหน้า คิดว่าจะปลูกพลับพลารับเสด็จ ฉันทไปเลือกที่ไว้ข้างหลังพระปฐมซึ่งเป็นที่บริเวณวังโบราณของกระษัตริย์ซึ่งสร้างพระปฐมเจดีย์ แลได้สั่งให้พระยาสุนทรให้ปักไม้หมายกรุยไว้เป็นที่พลับพลารับเสด็จ อย่าให้ราษฎรจับจองทำการอื่น ถ้าทำพลับพลารับเสด็จในที่ที่เลือกใหม่นี้ เข้าใจว่าจะทรงพระราชสำราญกว่าประทับที่พระราชวังเก่า ด้วยเป็นที่กว้างใหญ่มีคลองมีโคกแลเนินป่าละเมาะทั่วไป แม้ที่สุดจะสร้างวังในที่นั้นก็สร้างได้ ที่วังเก่าในเวลานี้ ตอนพระที่นั่ง พระยาสุนทรบุรีได้ปลูกเรือนไม้แซกขึ้นหลังหนึ่ง แลกันไว้เป็นที่รับผู้ที่มีบันดาคักดีไปมา ตอนข้างตำหนักกองทหารอาไศรย์ ที่ว่าการมณฑลแลว่าการอำเภอพระปฐม อาไศรย์ตั้งทำการอยู่ที่ระเบียบชั้นในพระปฐมเจดีย์ ดูเป็นการเบียดเบียนพระปฐมไม่สมควร จะต้องคิดจัดเรื่องที่ว่ากรมณฑลนี้โดยเร็วสักหน่อย"

หนังสืออ้างอิง

- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๘ (พิมพ์ครั้งที่ ๖)

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๖ เรื่องตำนานวังเก่า, พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕ (อ้างจาก CD. ROM ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑-๘๒ ของกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ๒๕๓๗)

- คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กราฟิกอาร์ต, ๒๕๒๕

- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๕ เรื่องสถานที่แล่วัตถุซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๔, พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕ (อ้างจาก CD.ROM ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑-๘๒ ของกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ๒๕๓๗)

- เอนก นาวิกมูล, สยามคดี ๒๔๒๐, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๗

- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เอกสารตรวจราชการเมืองนครไชยศรี ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อเดือนสิงหาคม รศ.๑๑๗, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายจอก เพ็งตะโก วันพฤหัสบดีที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๕ (พิมพ์ครั้งที่ ๓)

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดนครปฐม, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔

- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ระยะเวลาเสด็จประพาสไทรโยค, พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ,๒๕๐๔

- ประยุทธ์ สิทธิพันธ์, วังเจ้า, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บุญประกอบ, ๒๕๒๑

นอกจากนี้ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๖ (สันนิษฐานว่า น่าจะนิพนธ์ขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๖๕) ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า

"พระนครปฐมได้เป็นที่เสด็จประทับทั้งในรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ จนสร้างทางรถไฟแล้ว จึงพระราชทานพระราชวังนครปฐมให้เป็นที่สำหรับราชการมณฑลเทศาภิบาล แต่ของเดิมชำรุด ปรักหักพัง

อีกมุมหนึ่งของตึกพระที่นั่งสองชั้น
(พระราชวังพระนครปฐม)

เสียมาก จึงคงรักษาไว้แต่ตัวพระที่นั่ง
ประทับหลังเดียว ใช้เป็นที่ประชุมประชา-
ภิบาลอยู่บัดนี้"

หลังจากที่การรื้ออาคารอื่นๆ ออก
คงเหลือไว้เพียงพระที่นั่งสองชั้น เพื่อใช้เป็นที่
ทำการมณฑลเทศาภิบาลนครไชยศรีแล้ว
ต่อมาก็มีการเปลี่ยนแปลงหน้าที่การใช้งาน
ของอาคารดังกล่าวมาตามลำดับ

ข้อมูลเอกสารแผนที่เก่า ประกอบ
การขออนุญาตที่ดินบริเวณพระราชวัง
พระนครปฐม (เดิม) ซึ่งระบุปีสำรวจ พ.ศ.
๒๔๖๘ แสดงรายละเอียดบริเวณดังกล่าวใน
ขณะนั้น ว่าเป็น "ศาลารัฐมณฑล"

เอกสารแผนผังเก่า ประกอบการขอ
อนุญาตให้ตั้งโรงจำหน่ายกระแสไฟฟ้าจังหวัด
นครปฐม ซึ่งเขียนขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ระบุ
ว่า อาคารพระที่นั่งสองชั้น ใช้เป็นที่ทำการ
สุขาภิบาล

พ.ศ. ๒๔๗๘ มีพระราชกฤษฎีกา
จัดตั้งเทศบาลนครปฐมขึ้น โดยเปลี่ยนสภาพ
จากสุขาภิบาลเมืองนครปฐม มาเป็น เทศบาล
เมืองนครปฐม สันนิษฐานว่า เทศบาลเมือง
นครปฐม ก็คงใช้อาคารและพื้นที่ของวัง
พระนครปฐมสืบต่อมาด้วย

สำหรับอาคารพระที่นั่งสองชั้น ซึ่ง
ใช้เป็นที่ทำการมณฑลเทศาภิบาลมาตั้งแต่ต้น
นั้น ยังไม่สามารถสอบค้นได้ว่า ถูกรื้อถอน
ออกไปตั้งแต่เมื่อใด แต่อย่างน้อยหลักฐาน
จากภาพถ่ายทางอากาศบริเวณโดยรอบพระ
ปฐมเจดีย์ ที่ถ่ายภาพโดย Mr. Peter Wil-
liams Hunt ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๙
(หจก.ภ. WH.2/186) ยังปรากฏส่วนหนึ่งของ
พระที่นั่งสองชั้นอยู่ที่ตรงกลางขอบด้านซ้าย
ของภาพอยู่ จึงแสดงว่า อาคารพระที่นั่ง
สองชั้นดังกล่าว คงถูกรื้อหลัง พ.ศ. ๒๔๘๙
เป็นต้นมา และสันนิษฐานเพิ่มเติมได้ว่า
อาคารพระที่นั่งหลังนี้ อาจถูกรื้อเมื่อครั้งที่
ปลุกสร้างอาคารที่ทำการเทศบาลหลัง
ปัจจุบันทับลงในพื้นที่เดิม โดยอาคารเทศบาล
นครปฐมหลังปัจจุบันนี้ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐
และประกอบพิธีเปิดอาคารสำนักงาน เมื่อ
วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๐๒ จึงถือเป็นการ
ปิดฉากของพระราชวังพระนครปฐมลงอย่าง
สิ้นเชิง

ท้ายบท

แม้ว่าในปัจจุบัน พระราชวังพระนคร
ปฐมจะถูกรื้อถอนไปจนหมดสิ้นแล้ว แต่เรื่อง
ราวของพระราชวังดังกล่าว ยังเป็นสิ่งที่ไม่
แสดงให้เห็นถึงพระราชศรัทธาของพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีต่อ
องค์พระปฐมเจดีย์ โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง
พระราชวัง เพื่อใช้เป็นที่ประทับเมื่อเวลามา
นมัสการองค์พระเจดีย์แห่งนี้ จึงสมควรที่
ชาวนครปฐมควรรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ
ของพระองค์ ด้วยการดูแลรักษาองค์พระ
ปฐมเจดีย์ให้มีความสง่างาม สมกับเป็น
ปูชนียสถานสำคัญที่พระองค์ทรงปฏิสังขรณ์
ขึ้นเมื่อกว่าร้อยปีมาแล้ว

The story of Phra Nakhon Pathom Palace

Few people would know that, aside from "Sanamchan Palace," there used to be another palace called "Pra Nakhon Pathom Palace," in Nakhon Pathom Province. Located on the bank of Chedi Bucha Canal east of Pra Pathom Stupa, Phra Nakhon Pathom Palace was constructed in the reign of King Mongkut.

Both King Mongkut and King Chulalongkorn used to stay at this palace when traveling to worship Phra Pathom Stupa. Later most of the buildings in this palace were torn down, and the main building was used as the office of the lord lieutenant of Nakhon Pathom Circle.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี

การศึกษาระดับปริญญาตรี ภาควิชาโบราณคดี จากคณะโบราณคดี และปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปัจจุบันเป็นหัวหน้ากลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี

